

Ustavoznanstvo.

(Spisal Fr. Orožen.)

E.

Od pragmatične sankcije do Franc Jožefa I.

(1713—2. grudna 1848.)

5. Ustavno gibanje v Slovencih l. 1848. in 1849.

(Dalje.)

Narodna skupščina v Frankfurtu ni bila več polnoštevilna, manjkalo je mnogo avstrijskih poslancev. Od slovenskih poslancev je malo število prišlo v Frankfurt, a še ti so se po večjem že vrnili domu. Schwarzenbergova vlada se je koncem prosinca l. 1846. udala Schmerlingovemu pritisku ter razpisala nove volitve v nezastopanih krajih, drugim poslancem pa velela, da gredó takoj v Frankfurt. Slovenci so se odločno uprli novim volitvam in vladni zahtevi ter izjavljali, da nimajo nikakega posla v Frankfurtu. V državnem zboru je Palacky interpeliral vlado o tej zadevi v imenu slovanskega kluba. V mnogih krajih Slovenci niso hoteli voliti, drugod pa je bila udeležba volilcev jako pičla. Odločneje nego prej so Slovenci prosvedovali zoper velikonemške težnje narodne skupščine v Frankfurtu. V Trstu n. pr. ni hotel nikdo voliti in so se vse narodnosti v tej zadevi strinjale. Ko so se Slovenci tako odločno postavili zoper Frankfurt, ustavila je vlada nadaljevanje volitev, izvoljenim poslancem pa ukazala ostati doma.

S cesarskim manifestom je bil razpuščen državni zbor v Kromerizu dne 6. sušca l. 1849. Slovenski poslanci so kmalu ostavili Kromeriz račun Ambroža, ki je še imel dovršiti svoja opravila kot reditelj zbornice. Ulepiča pa je vlada pozvala v odbor za izvršitev nove avstrijske uprave. Cesar je izdal novo ustavo za vso Avstrijo. § 1. te ustave pravi, da so v Avstriji te kronovine: Nadvojvodina Avstrija nad in pod Anižo, vojvodina Štajerska, Salcburška, „kraljestvo Ilirija, sestojéce iz vojvodine Kranjske in Koroške, grofije Goriške in Gradiščanske, mejne grofije Istemske in Trsta z okolico“ itd. Nova ustava tedaj ni uresničila „zjedinjene Slovenije“, le Ilirija je bila večja državnoppravna jednota. Toda Korošci niso hoteli biti v zvezi s Kranjsko, in že 13. sušca je obljubila vlada, da razruši Ilirijo. Tako se tudi ni ustanovil deželni zbor kronovine Ilirije, ter je stopilo na njegovo mesto več deželnih zborov. Po novem deželnem redu je postalo Kranjsko „nerazdružna kronovina“, tako tudi Koroško. Štajersko se je upravno razdelilo v tri okrožja: Bruck, Gradec in Ma-

ribor. K mariborskemu okrožju so se pridružili malone vsi slovensko-štajerski okraji.

Minister pravosodja Bach je pripoznal pri sodnijski osnovi, da morajo uradniki v takih krajih, kjer je več zakonito priznanih jezikov, biti večši dotičnih jezikov. Kranjsko je smatral Bach za celoto v jezikovnem oziru, o Koroški pa pravi, da umejo in govore mnogi Slovenci tudi nemščino ter ni mogoče točno določiti jezikovne meje; ustanovil je 8 slovenskih sodnijskih okrajev, 5 mešanih in 16 nemških. Na Štajerskem je osnoval Bach poleg dveh nemških jedno slovensko sodnijsko okrožje, katero je obsegalo slovenske kraje in imelo središče v Celju. O Primorju pa sodi Bach, da ima sicer večinoma slovansko prebivalstvo, da pa je važnejši italijanski živelj in ni mogoče izvesti razvrstitve po narodnosti, sicer se bo pa oziralo na narodnost, kolikor bode mogoče. Narodna enakopravnost se torej ni dosledno izvela. Isto velja tudi o šolstvu.

Končno še hočemo v kratkem pregovoriti o slovenskih zahtevah in pridobitvah v tej dobi. V državnem zboru je najprej Ant. Črne zahteval, da se odpravijo po slovenskih pokrajinah slovenščine nezmožni uradniki, kar sta tudi zahtevala v posebni peticiji poslanca Ambrož in Stercin. Vlada je potem za Štajersko zaukazala meseca rožnika l. 1848., da se izdajajo spisi in odloki v slovenščini, ako to zahtevajo stranke. Malega srpana je vlada dovolila poslovenjevanje zakonov, uredeb in oglasov za kranjsko kronovino. „Slovensko društvo“ je začelo poslovenjevati državljanski in kazenski zakonik; najmarljivejša prelagateljca sta bila Matej Cigale in Anton Mažgon.

Kranjski deželni stanovi so prosili za uvedenje slovenščine v šole. Načrt za osnovo narodnih šol z dné 2. kimovca l. 1848. ima določilo, da se odslej ima poučevati v osnovnih šolah izključno v materinščini; samo na željo občine se sme poleg materinščine še poučevati drugi deželni jezik. Gotovo je bil ta ukaz velika pridobitev, a se je le malokje izvrševal. Koncem vel. srpana l. 1848. je vlada odredila, da je na gimnazijah učni predmet tudi slovnica in slovstvo materinščine in drugega deželnega jezika, ako je potrebno. Leta 1849. se je ustanovila v Ljubljani slovenska poljedelska šola, na kateri sta poučevala Karol Dežman in dr. Orel. Tudi so kranjski stanovi zahtevali ustanovitev tehniške šole (realke) s slovensko rokodelsko šolo, a zahtevi se ni ugodilo.

V načrtu „osnove javnega pouka“ je bilo določeno, da se ustanovi za vsako kronovino „šolsko deželno svetovalstvo“. Ambrož se je na Dunaju potegoval za to, da dobé vsi Slovenci skupaj samo jedno šolsko svetovalstvo za vse slovenske pokrajine. Tudi „Slovensko društvo“ v Ljubljani je l. 1849. poslalo prošnjo do vlade zaradi vseslovenskega šolskega svetovalstva in izdavanja šolskih knjig, a ni imelo uspeha.

Leta 1848. se je tudi sprožila misel, da se ustanovi v Ljubljani slovensko vseučilišče. „Slovensko društvo“ je poslalo dotično prošnjo ministerstvu, a tudi slovenska državna poslanca dr. Ulepič in dr. Kavčič sta se skupno z drugimi trudila, da se dovoli vseučilišče. Vlada je obljubila vseučilišče v Ljubljani in prosila „Slovensko društvo“, da predlaga strokovnjake za slovenska predavanja o civilnem in kriminalnem pravu. To vseučilišče bi bilo bolj skromno in se bi ustanovilo na ta način, da bi se združile že obstoječe višje šole (licej, bogoslovnica in ranocelniški zavod) in dopolnile, slovenščina pa se bi polagoma uvela za vse vede in predavanja.

Vlada je imenovala za slovenska pravoslovna predavanja na predlog „Slovenskega društva“ dr. Lehmana za kriminalni zakonik in Antona Mažgona za civilni zakonik. Pri tem pa je tudi ostalo. Minister grof Stadion je še malo pred razpustom kromeriškega državnega zbora izjavil, da je vseučilišče v Ljubljani koristno in potrebno in da ustanovljenje ljubljanskega vseučilišča zahteva tudi „strogo spoštovanje načela narodne enakopravnosti in jednakega varovanja vseh interesov“. Uresničiti se pa da načrt šele tedaj, ko bo dovršena reforma višjih šol, dotlej pa zadostujejo slovenska pravoslovna predavanja. Po zgodnji Mažgonovi smrti je vlada ustavila predavanja v Ljubljani, pozneje pa so imeli v Gradcu slovenska pravoslovna predavanja dr. Kranjec, dr. Kopač in dr. Skedl. L. 1849. je tudi ljubljanski mestni zastop prosil za vseučilišče, a vlada je odgovorila, da se je ta zadeva odložila le zaradi velikih stroškov.

Pomladi l. 1849. je bil imenovan Otmar Rauscher graškim škofom. V to škofijo je spadalo tudi več slovenskih župnij. Zaradi tega so posvetni a tudi slovenski cerkveni krogi prosvedovali zoper to imenovanje, ker novi škof ni bil zmožen slovenščine. Začela se je močna agitacija, da se ustanovi za slovenski del Štajerske posebna škofija, kar se pa je šele uresničilo l. 1859.

Razvideli smo iz vse razprave, da še niso bili Slovenci zadostno pripravljene na velike državne izpremembe, katere je povzročil prevrat. Dogodki teh let so Slovence prehiteli v njih narodnem razvoju, dičilo pa je Slovence v teh burnih časih pravo avstrijsko domoljubje. Že se je bližala reakcija, in dné 31. grudna leta 1851. je vlada odpravila ustavo ter zopet uvela absolutizem.

(Dalje prih.)

